

جابر بن حیان

نویں صدی بچ ۸۱۸ء دے آس پاس کوفے بچ ہک عطار ر ہندا آسا۔ اُسدا ناں حیان آسا۔ بڑی مشکل نال گزر بسر ہوندى آسى۔ اُس دے کھر بچ ہک بچہ پیدا ہويا جس داناں جابر رکھیا گیا۔ جابر ہجاں نکا جنیا آسا کہ پیو داسا یہ سراتوں اٹھ گیا۔ ہُن جابر دی تعلیم داسا راپہنار اُس دی غریب ماؤ تا آ گیا۔ ماؤ سُن جابر کو کوفے توں باہر گراں بچ اپنے رشتہ داراں کول پہنچ چھوڑیا۔ اس طراں جابر سُن اپنا بچپن دیہات دی آزاد فضا بچ گزاریا۔ گراں بچ اس کو معمولی تعلیم حاصل ہوئی۔ مگر تلاش تہ جستجو دامادہ اس بچ گٹ گٹ کا پھر یا دا آسا۔ کچھ سال گراں بچ گزارنے دے بعد جابر واپس کوفے آیا۔ اُنہاں دناں کوفے بچ بڑا پچھا علمی ماحول آسا۔ جابر کو مزید تعلیم حاصل کرنے دا شوق پیدا ہويا۔ چنانچہ اُس مدرسے بچ داخلہ کھندا

ہور مزید تعلیم حاصل کیتی۔ ہُن جابر جوان ہو گیا ہور اس کو ماؤ دی غربی ہور مصیبت برداشت نہ ہوئی۔ چنانچہ دولت کما ئے واسطے اس تے سونا بنانے دا جنون سوار ہو گیا۔ اُس سُن مختلف دوائیاں ہور جڑی بوٹیاں دی خاصیتاں جاننے دی کوشش شروع کیتی۔ نال ہی قسم قسم دیاں دھاتاں کہن کا اُنہاں کورنگ برنگی جڑی بوٹیاں نال ملا کا ہک قسم دی بھٹی بچ کا ہڑنا شروع کیتا۔ اس دے کھرا بچ قسم قسم دی جڑی بوٹیاں، مختلف قسم دیاں دھاتاں، بکھریاں بکھریاں شکلاں دے پہناڈے آسے۔ اوہ کیمیا گری دے نویں نویں تجربے کردار ہیا۔ کیمیا گری دے اُنہاں تجربات دے دوران اُس سُن مچ ساریاں چیزاں ایجاد کیتیاں۔ جنہاں تھیں لوکاں کو فائدہ ہو یا۔ اس طراں جابر دی شہرت دُور دُور تک کھنڈ گئی۔ ہارون رشید جیہڑا اُس وقت بغداد دا خلیفہ آسا سُن جابر کو بغداد اپنے دی دعوت دتی۔ جابر بغداد گیا تے اُس دی بڑی قدر ہوئی۔ خلیفے سُن اُس کو انعام و اکرام نال نوازیات۔

جابر تھیں پہلیاں دنیا علم کیمیا (کمسٹری) (Chemistry) بچ تجربات دی اہمیت توں نا واقف آسی۔ اُس سُن کیمیائی تجربے کیتے۔ اُنہاں تجربات دے اصول ہور قاعدے مرتب کیتے۔ ایہہ اصول تہ قواعد اج بھی برتے جلدے ہین۔ ایہہ جابر ہی آسا جس اساں کو دسیا کہ ٹھوس چیزاں کو بخارات بچ کسراں تبدیل کیتا جاسکدا ہے۔ اُس سُن ٹھوس چیزاں تھیں ہلکی لطیف چیزاں حاصل کرکا

انہاں کو دوائیاں بچ ملایا، اسی طراں اُس سُن دوائیاں کو محفوظ رکھنے دا طریقہ بھی ایجاد کیتا۔ ایہہ اوہ ہی طریقہ ہے جس کو اسیں اجکل سبلمیشن (Sublimation) دے ناں نال جانے ہاں۔ جابر اٹھئی نیہہ رُکيا اُس سُن آکسیدیشن (Oxidation) دا طریقہ بھی ایجاد کیتا۔ لوہے دے تجربے کیتے ہو راساں کو دسیا کہ لوہے کو کسراں صاف کر کا فولاد بچ تبدیل کیتا جاسکدا ہے۔

جابر اساں کو دسیا کہ لوہے کو کسراں زنگ تھیں بچایا جاسکدا ہے۔ اُس سُن چمڑا رنگنے دا طریقہ دریافت کرنے دے نال نال بالائے کوکالا کرنے دا نسخہ بھی تیار کیتا۔ عرق کشید کرنے دا آلہ بھی اسی ذہین کیمیا گردی ایجاد ہے۔ ایہہ اوہی آلہ ہے جس کو اسیں ریٹارٹ (Retort) دے ناں نال جان دے ہاں۔

جابر سُن ایہی معدنی تیزاب ایجاد کیتا۔ تیزاب نہایت ہی اہم کیمیا ہے۔ قلمی شورے دا تیزاب (Nitric Acid) ایجاد کرنے دا سہرا بھی اسی دے سر ہے۔ نائٹریک ایسڈ بنیدیاں اُس دے مچ سارے پہناڈے ضائع ہوئے۔ اوہ جس پہناڈے بچ بھی ایہہ تیزاب رکھدا اُس بچ سوراخ ہو گیندے۔ جابر اس گل دی پرواہ نہ کیتی۔ اُس کول چاندی دی کٹوری آسی۔ اُس تیزاب اُس چاندی دی کٹوری بچ جمع کرنا چاہیا مگر اُس بچ بھی سوراخ ہو گیا۔ اُس کول سونے دا ہک

پہانڈا بچیا دا آسا۔ اُس سُن اُس کو بھی آزما یا۔ سونے دے پہانڈے تے تیزاب
 دا کوئی اثر نہ ہو یا۔ اُس کول شیشے دا بھی ہک پہانڈا آسا۔ اُس تے بھی اُس تجربہ
 کیتا۔ ایہہ بھی تیزاب دے اثر تھیں محفوظ رہیا۔ چنانچہ اپنے تجربات دا ذکر
 کردیاں ہوئیاں جابر لکھدا ہے ”قلمی شورے دا تیزاب اتنا تیز آسا کہ کوئی برتن
 بچ نہ سکيا۔ صرف دو چیزاں ایہجیاں ملیاں جہاں تے اس تیزاب دا اثر نہ ہو یا،
 ہک سونے دا پہانڈا ہور دوا شیشے دا پہانڈا۔

اس عظیم سائنس داں سُن کئی قسم دے تیزاب ایجاد کیتے۔ اُس سُن سونا
 کا ہڑھنے دا تیزاب بھی ایجاد کیتا۔ مختلف قسم دے تیزاب تیار کردیاں کردیاں
 اُس دی اکھیاں خراب ہو گئیاں۔ ہور اُس دی انگلیاں سڑ گئیاں مگر اُس سُن تحقیق
 دا کم نہ چھوڑیا۔

جابر بن حیان دنیا دا پہلا سائنس دان ہے جس سُن علم کیمیا (کمسٹری)
 بچ تجربات کو اہمیت دی۔ اُس اپنی تمام زندگی تجربات بچ صرف کیتی۔ علم کیمیا کو
 جابر سُن مچ گجھ دتا۔ کوفہ دے اس سائنس دان کو علم کیمیا (کمسٹری) دا بابا
 آدم (Father of Chimestry) تسلیم کیتا گیندا ہے۔

1۔ اوہکھے لفظاں نامطلب:

عطار	:	عطر بیچنے والا
گٹ گٹ کا پہرنا	:	مُج زیادہ پہرنا
بھٹی	:	بڑا چلّھا، لوہاراں دی پہنٹھی
کیمیاگر	:	کیمیا بنانے والا
مرتب	:	ترتیب دینے والا
قواعد	:	قاعدہ دی جمع
ایجاد کرنا	:	کوئی نویں چیز، وجود نیچ آنا
دریافت کرنا	:	ٹھونڈ کڈھنا
کشید کرنا	:	عرق کڈھنا
آلہ	:	اوزار، ہتھیار
معدنی تیزاب	:	اوہ تیزاب جیہڑا دھاتاں نال بنایا جائے
عظیم	:	بڑا، بڑے رتبے والا

بابا آدم : شروع کرنے والا (جسراں نسلِ آدم دی بُنیاد حضرت آدمؑ تھیں
پئی اُسے طراں جدوں کوئی کسے نویں ایجاد دی وجہ بنے تہ اُس کو
اُس ایجاد دا بابا آدم آکھیا جُلدا ہے۔)

2۔ مندرجہ ذیل سوالاں نے جواب دیو:

- (۱) جابر بن حیان کون آسا؟
- (۲) جابر بن حیان دی تعلیم و تربیت گُتھا ہوئی؟
- (۳) جابر بن حیان نے کیہڑیاں چیزاں کو ایجاد کیتا۔؟
- (۴) جابر کو بغداد اپنے دی دعوت کس دتی؟
- (۵) خلیفہ ہارون رشید سُن جابر نال کے سلوک کیتا؟
- (۶) نائٹرک ایسڈ کو کس دھات دے پہناڈے بچ رکھیا جاسکدا ہے؟
- (۷) جابر بن حیان کو علمِ کیمیا دا بابا آدم کیاں آکھیا جُلدا ہے؟

